

УДК 069.5-048.52- 049.34(477.82)

Любомир Більо

КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ФОНДІВ МУЗЕЇВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ (1991–2016 РР.)

У статті аналізуються шляхи поповнення фондів музейних закладів Волинської області впродовж 1991–2016 рр. Прослідковуються зміни у принципах і формах комплектування музейних предметів комунальними та громадськими музеями. Звернуто увагу на проблеми збереження музейних збірок.

Ключові слова: музей, музейний предмет, комплектування фондів, фондова робота, Волинська область.

Проголошення Україною незалежності започаткувало новий етап у розвитку всіх сфер життєдіяльності суспільства. Рубіжним воно стало і для музейного будівництва, яке за останні десятиріччя набуло нових рис і спрямованості. Звернення вітчизняних музейників до теоретичних розробок та практичного досвіду зарубіжних вчених, відмова від радянських принципів організації музейної справи дозволили музеям започаткувати трансформаційні процеси у всіх напрямках їхньої діяльності. Подальший поступ у музейній сфері вимагає аналізу вже зробленого як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. Це стосується, зокрема, й вивчення нових тенденцій у фондовій роботі музейних установ Волинської області. Необхідність такої розвідки актуалізується недостатністю розробки проблеми у вітчизняній історіографії.

Загальний аналіз проблем комплектування фондів у музейних закладах Волинської області в незалежній Україні здійснюється переважно науковими співробітниками цих музеїв, зокрема Н. Пушкар, Є. Ковальчук, А. Силюком та ін. Окремі аспекти фондової роботи музеїв області висвітлюються у публікаціях О. Венгриновської, В. Надольської, Ф. Рябчикової. Дослідження обраної для розгляду в статті проблеми лише започатковане вказаними публікаціями та вимагає ґрунтовного аналізу і подальшого розгляду.

Мета статті – прослідкувати зміни у принципах і формах комплектування фондів збірок музеїв Волинської області в 1991–2016 рр. Завдання статті – охарактеризувати діяльність музеїв Волинської області щодо поповнення фондів у досліджуваний період.

Фондова робота є одним із ключових напрямів роботи будь-якого музею. Це складний та багатоетапний процес, який передбачає наукове комплектування фондів, облік, зберігання, наукове опрацювання, консервацію і реставрацію музейних предметів.

У радянський період історії українського музейництва фондова робота музеїв спрямовувалась на першочергове зібрання та вивчення матеріалів, котрі висвітлювали етапи розвитку радянського суспільства [4, арк. 4]. Державотворчі процеси дозволили музейним працівникам істотно розширити коло предметів музейного значення, акцентувати увагу на матеріалах, пов'язаних із замовчуваними у радянській історіографії проблемах.

Виявлені та зібрані музейними співробітниками серед населення області документи і матеріали дали змогу організувати колекції, які висвітлюють історію діяльності ОУН і УПА, політичних репресій, сталінського терору та дисидентського руху на Волині. Їх опрацювання і використання значною мірою допомагає презентувати у постійних і тимчасових експозиціях складні малодосліджені сторінки історії краю [17, с. 30].

Важливим складником фондової роботи музеїв Волині стало зібрання та музеєфікація предметів, пов'язаних із подіями новітньої української історії – Всеукраїнським референдумом 1 грудня 1991 р., формуванням в області багатопартійності, виборами Президента, Верховної Ради України, Помаранчевої революції, Революцією Гідності, проведенням АТО на сході та ін. Власне, протягом 1990-х рр. фондова колекція Волинського краєзнавчого музею (далі – ВКМ) поповнилась матеріалами членів Народного Руху України, зокрема В. Мельника, М. Тиського та В. Банади. Серед них особисті речі, листівки, значки, мандати з'їздів, тощо. Транспаранти, прапори та плакати передали музею В. Глушук, І. Гузь, І. Кулик – учасники подій Помаранчевої революції 2004 р. Особисті речі – респіратори, саморобні щити та палиці, одяг, каски – на-

дійшли до фондів від П. Данильчук, О. Гуч, О. Кушнер, П. Савчука, С. Мерчука, Ю. Ютовця, учасників революції Гідності 2013–2014 рр. У ВКМ сформовано колекцію особистих речей В. Чопка, І. Лапіна, О. Твердохліба, В. Савицького, А. Дрищана – учасників бойових дій на сході України у зоні проведення АТО [8, с. 12].

Музеї області працюють над формуванням особових фондів видатних волинян. Наприклад, такою у Любомльському краєзнавчому музеї стала збірка відомого українського дисидента, політв'язня, уродженця Любомильщини – Данила Шумука, до якої увійшли його архів, бібліотека, особисті речі [13, с. 26]. У Нововолинському народному історичному музеї – українського громадського, політичного та церковного діяча, композитора, краєзнавця Арсена Річинського [16].

Таким чином, у досліджуваній період відбулася зміна принципів відбору предметів музейного значення, що визначається автором як перша тенденція удосконалення фондової роботи музейних установ області. Разом з тим помітні зрушення відбулися і в формах комплектування музейних зібрань. Як і раніше, важливе значення у поповненні музейних збірок відіграло цільове придбання предметів, хоча проблеми фінансування галузі значно обмежили можливості музеїв.

Продовжувалася експедиційна робота музеїв краю. Впродовж досліджуваного періоду наукові співробітники ВКМ взяли участь у роботі понад 40 археологічних, етнографічних, історико-мистецьких, історико-краєзнавчих експедицій. Вони були організовані музеєм спільно з Любомльським (археологічна експедиція 1996 р.), Маневицьким (комплексна експедиція 2003 р.) краєзнавчими музеями, кафедрою документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (етнографічні експедиції 2011–2014 рр.) та іншими науково-дослідними закладами. У ході експедиційної роботи фондові збірки музеїв Волині поповнились археологічними, етнографічними та мистецькими музейними предметами [9, с. 151].

У ході археологічної експедиції 2006 р. за участі працівників Волинської філії державного підприємства «Науково-дослідний центр «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України збірка ВКМ поповнилася унікальною, практично неушкодженою піччю давньоруського часу XI ст., виявленою в урочищі Гнідавська Гірка біля с. Рованці неподалік Луцька [6, арк. 14].

Поповнення музейних фондів відбувається й у формі одноразових оперативних акцій. Комплектування «по гарячих слідах» дозволяє організувати та провести збирацьку роботу на місці певної події в момент її здійснення або одразу ж після неї. У такий спосіб до музеїв Волині надійшов комплекс матеріалів, пов'язаних з виборами народних депутатів України 1994 р., президента України у 1999 р.; про діяльність політичних партій та громадських організацій у краї; предмети з Майдану Незалежності у Києві; матеріали, які висвітлюють перебіг подій зими 2013 р. – весни 2014 р. у Луцьку [7, арк. 16]; військові трофеї – шеврони різних військових підрозділів так званих ЛНР і ДНР, шеврони роти «Захід», «Айдару» різного періоду та ін. [8, арк. 16].

Дарування стало другим важливим шляхом поповнення фондів музеїв. Усвідомлюючи важливість збереження і популяризації історико-культурної спадщини та роль у цьому процесі музейних установ, до нього в першу чергу долучилися мешканці, установи та організації краю.

До безцінних надходжень до фондів ВКМ, зокрема його відділу – музею Волинської ікони, належить Холмська ікона Божої Матері XII ст., передана безкоштовно у довічну власність 15 вересня 2000 р. жителькою м. Луцька, членом товариства «Холмщина» Надією Горлицькою. Ікона, яка вважалась втраченою у роки Другої світової війни, впродовж більше 50-ти років зберігалась у родині священнослужителя Гаврила Коропчука, його дочок Любові й Надії (Горлицької) [5, арк. 10].

У 2013 р. нумізматична колекція Володимир-Волинського історичного музею поповнилася фрагментом найдавнішої української монети, котра карбувалася на монетному дворі в Київській Русі – срібляником князя Володимира Великого. Знахідку, виявлену на березі річки Луга, поблизу с. Зимне Володимир-Волинського району, подарував музею житель міста В. Т. Сенчишак. За останні сто років це вперше офіційно зафіксована знахідка такої монети чи її фрагмента на Волині та Володимирщині, та передача до фондів музею на постійне збереження [1].

Активними учасниками процесу поповнення фондів музеїв Волині стали представники української діаспори.

Зокрема, у 1991 р. у процесі підготовки до 120-річчя Лесі Українки колекція Колодяженського літературно-меморіального музею, філії ВКМ, поповнилась меморіальними матеріала-

ми родини Косачів та особистими речами Лесі Українки, Олени Пчілки, переданими в дар музею племінницею поетеси, дочкою її сестри Ізидори Косач-Борисової Ольгою, що проживала в США. Особливий науковий інтерес становлять зразки вишивок, зроблені Ольгою Косач-Кривинюк, її книга «Хронологія життя і творчості Лесі Українки» із автографом Ізидори, спогади про Колодяжне. Окремі свої дослідження передав лесезнавець із США – Петро Одарченко, давній адресат музею [17, с. 30].

Сформував і передав до ВКМ колекцію українських марок 1920–1940-х рр. керівник українського філателістичного гуртка в м. Лідс (Велика Британія), Роман Дубиняк. Частина особистої бібліотеки, архіву, особисті документи, підбірка фотографій, автографи митрополитів Полікарпа Сікорського, Никанора Абрамовича, Іларіона Огієнка, Мстислава Скрипника, Йосифа Сліпого та ін., всього біля 509 одиниць збереження надійшли до музею від колишнього його працівника, а в останні роки Західноєвропейського і Паризького Митрополита УАПЦ Анатолія Дублянського (1912–1997 рр.). Його спогади про волинський період життя дають багатий фактичний матеріал перебігу подій першої половини ХХ ст. на Волині, розкривають численні «білі» плями історії музею. За ініціативи владики Анатолія в серпні 1997 р. керівництво парафії св. Симона в Парижі передало віднайдені реліквії УАПЦ – облачення і особисті речі покійного митрополита Полікарпа Сікорського для зберігання у Волинському краєзнавчому музеї.

Окремі свої праці та матеріали, друковану продукцію волинської діаспори в Америці подарували доктор Індіанопольського університету із Блумінгтону (США) Максим Бойко та бібліотекар Святоволодимирського осередку в м. Калгарі (Канада) Микола Ворон, що дало можливість створити у музеї відповідний фонд.

Унікальну колекцію особистих речей та документів українського державного та політичного діяча, історика В. Липинського та його родини, що родом із Затурець, вдалося сформувати завдяки його дочці Єві Липинській-Сендзеловській (Лондон), племінникам Яну, Казиміру (Краків) та Єжи (Гданськ) Липинським. Серед них першодруки творів В. Липинського, його послужний список 1918 р., уповноважуюча грамота уряду Української Держави 1918 р. за підписом гетьмана Павла Скоропадського, атестат зрілості 1902 р. та ін., всього понад 200 одиниць зберігання. Ці матеріали стали основою для створення та відкриття у 2011 р. відділу ВКМ – меморіального музею В. Липинського у с. Затурці Локачинського району [17, с. 31].

Завдяки налагодженню контактів із дочкою гетьмана УНР Павла Скоропадського Оленою Отт-Скоропадською, яка усе життя прожила у Німеччині та Швейцарії, фонди ВКМ поповнились унікальною, чи не єдиною в Україні за повнотою, колекцією українських поштових листівок 1930–1940 рр. [15, с. 135].

Прикордонне розташування області, функціонування на її території низки митних пунктів зумовило появу у комплектуванні музейних фондів нової форми – надходжень із митниць, судів та СБУ.

Співпраця ВКМ та управління СБУ у Волинській області була розпочата у червні 1992 р, коли до фондової колекції музею надійшло 40 творів оригінальної і тиражованої графіки українського художника, члена УПА Ніла Хасевича (1905–1952 рр.), які започаткували його творчий фонд [17, с. 30].

Протягом досліджуваного періоду неодноразово відбувались акції передачі історико-культурних цінностей на державне збереження до фондів ВКМ. Загальна кількість пам'яток, переданих ВКМ управлінням СБУ у Волинській області, Волинською митницею, складає більше 10 тис. одиниць. Найбільш чисельною є група радянських урядових нагород – понад 2 тис. одиниць. Було передано кілька сотень ікон, які переважно презентують так звану «домашню ікону». Серед останніх надходжень – предмети холодної і вогнепальної зброї, які не часто поповнюють музейні колекції.

Починаючи із серпня 2011 р., виставка «Врятовано для України» знайомить відвідувачів із успішною діяльністю органів СБУ у Волинській області та Ягодинської митниці щодо перешкодження вивезенню культурних цінностей із України та поповнення пам'ятками фондів музею [2].

Новими для музеїв Волині стали також надходження з конкурсів до народних свят (обласні конкурси «Різдвяно-новорічної атрибутики» та «Волинська писанка третього тисячоліття»), міжнародних фестивалів («Поліське літо з фольклором», «Берегиня», «Різдвяна містерія», «Бандерштат») [17, с. 31].

Станом на 1 січня 2016 р. збірка ВКМ налічує 158 584 музейні предмети основного фонду та 146 416 – науково-допоміжного. У період з 1991 р. науковими співробітниками ВКМ було

зібрано та опрацьовано 42 695 музейні предмети основного фонду та 83 702 – науково-допоміжного [8, с. 14].

Не менш активну роботу щодо виявлення, атрибуції предметів музейного значення, що висвітлюють історію населених пунктів, визначних осіб проводять районні музеї.

У фондах комунальних музеїв станом на 1 січня 2016 р. зберігається більше 90 тис. одиниць. Це безцінні надбання які потребують ретельного вивчення та зберігання. Проте у фондовій роботі музейні заклади Волині стикаються з багатьма проблемами.

Музеї потребують посилення охорони та забезпечення умов зберігання колекцій. Необхідне якісне вирішення фінансових проблем із закупівлею музейних предметів та створення сучасного обладнання в фондосховищах. Проте у багатьох музейних закладах відсутні самі фондові приміщення. Лише частина комунальних музейних закладів мають спеціально облаштовані приміщення, які перебувають під охороною, серед них обласний музей (із філією та відділами), Торчинський народний історичний музей ім. Г. Гуртового, Володимир-Волинський та Кортеліський історичні музеї, Рокинівський музей історії сільського господарства Волині, Любомльський та Маневицький краєзнавчі музеї. Камінь-Каширський народний краєзнавчий та Ковельський історичний музеї розміщують власні колекції у робочих кімнатах на окремих шафах та стелажах. Не мають власних фондосховищ Берестечківський, Горохівський, Іваничівський народні історичні музеї, Ківецівський районний краєзнавчий музей, Лобненський та Лопатенський музеї партизанської слави, Старовижівський та Рожищанський народні краєзнавчі музеї. Загалом, із 17 комунальних музеїв (станом на 1 січня 2016 р.) Волинської області 10 музейних закладів не забезпечені спеціальними приміщеннями для збереження власних колекцій.

Таким чином, трансформації у суспільно-політичному житті України призвели до істотних змін у музейній галузі, торкнулися усіх напрямів роботи музеїв, фондової зокрема. Якщо, у радянський період історії України першочергова увага музейних закладів приділялась виявленню та збереженню предметів, які висвітлювали розвиток радянського суспільства, то у роки державотворення основна увага акцентується на збереженні предметів, пов'язаних з усіма етапами розвитку вітчизняної історії та культури, раніше замовчуваними темами. В сучасних умовах у музеях Волині такі традиційні форми комплектування фондів, як закупівля, експедиційна робота, істотно доповнюються даруванням, комплектуванням «по гарячих слідах», надходженнями від митних служб та обласного управління СБУ. Покращення вимагають умови зберігання музейних збірок.

Список використаних джерел та літератури:

1. Волиняни все частіше дарують артефакти до музеїв. *Музейний простір України*. URL: <http://prostir.museum.ua/post/31540> (дата звернення: 19.03.2017).
2. Виставка «Врятовано для України». *Волинський краєзнавчий музей*. URL: http://volyn-kray-mus.at.ua/publ/vistavki/vistavka_vrjatovano_dlja_ukrajini/2-1-0-138 (дата звернення: 19.03.2017).
3. Венгриновська О. Комплектування, облік та збереження музейних збірок. *Волинський музей. Історія і сучасність*. Матеріали V Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 24-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк, 16 травня 2014 року. Луцьк, 2014. С. 286–289.
4. Держархів Волинської області (Державний архів Волинської області). Ф. Р-2083. Оп. 1. Спр. 451. 16 арк.
5. Держархів Волинської області. Ф. Р-2083. Оп. 1. Спр. 521. 24 арк.
6. Звіт про роботу ВКМ у 2006 р. Науковий архів Волинського краєзнавчого музею (далі – Науковий архів ВКМ). 27 с.
7. Звіт про роботу ВКМ у 2014 р. Науковий архів ВКМ. 41 с.
8. Звіт про роботу ВКМ у 2015 р. Науковий архів ВКМ. 42 с.
9. Ковальчук Є. Наукові експедиції Волинського краєзнавчого музею (1929–2003). *Волинський музей: історія і сучасність. Науковий збірник. Випуск 3*. Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Волинського краєзнавчого музею та 55-річчю Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки. Луцьк, 2004. С. 149–151.
10. Комунальні та громадські музеї Волинської області в 2005 р. Науковий архів ВКМ. 10 с.
11. Комунальні та громадські музеї Волинської області в 2008 р. Науковий архів ВКМ. 16 с.
12. Комунальні та громадські музеї Волинської області в 2012 р. Науковий архів ВКМ. 18 с.
13. Комунальні та громадські музеї Волинської області в 2014 р. Науковий архів ВКМ. 30 с.
14. Мезенцева Г. Музезнаство. Київ, 1980. 120 с.
15. Надольська В. Поповнення збірки Волинського краєзнавчого музею у роки незалежності. *Волинський музей. Історія і сучасність. Науковий збірник. Випуск 5*. Матеріали V Всеукраїнської наукової істо-

рико-краєзнавчої конференції, присвяченої 24-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею. Луцьк, 2014. С. 133–136.

16. Нововолинський народний історичний музей. *Музейний простір Волині*. URL: http://volyn-museum.com.ua/index/novovolinskiy_narodnij_istorichnij_muzej/0-20 (дата звернення: 19.03.2017).

17. Силук А. Історико-краєзнавча діяльність музеїв Волині: стан та тенденції. *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край*. Матеріали ІХ наукової історико-краєзнавчої міжнародної конференції 20–23 січня 1998 р. Луцьк: Надстир'я, 1998. С. 30–32.

18. Юрєнева Т.Ю. Музееведение. Москва: Академический Проект, 2007. 560 с.

Стаття надійшла до редколегії 10.04.2017.

Любомир Більо

КОМПЛЕКТОВАНИЕ И СОХРАННОСТЬ ФОНДОВ МУЗЕЕВ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ (1991–2016 ГГ.)

В статье анализируются пути пополнения фондов музейных учреждений Волынской области в течении 1991–2016 гг. Прослеживаются изменения в принципах и формах комплектования музейных предметов коммунальными и общественными музеями. Обращено внимание на проблемы сохранения музейных коллекций.

Ключевые слова: музей, музейный предмет, комплектование фондов, фондовая работа, Волынская область.

Liubomyr Bilo

THE COMPLETING AND CONSERVATION OF THE VOLYN MUSEUMS' FUNDS (1991-2016)

There are the ways of the replenishment of the museums' funds of Volyn region and the problems of their conservation during 1991–2016 analysed in the article. The changes of the museum objects selection principles are characterized. The attention is payed to the forms of the collections completing (the targeted acquirement, the objects detection during the expeditionary work and occasional operative actions, the donation), which are used by the communal museums. The article shows that the active members of the funds replenishment process of Volyn museums became the Ukrainian Diaspora representatives. The new form of the museums' funds completing has appeared – the incomings from the customs, courts and the Security Service of Ukraine.

Key words: museum, museum object, funds completing, fund work, Volyn region.